

Kultura kao temelj europskog jedinstva u svjetlu misli Christophera Dawsona

Stjepo Bartulica
stjepo.bartulica@unicath.hr

UDK: 304:23/28(4)
211.5(4-67 EU)
930.85(4) Dawson, Ch.
Stručni članak
Primljeno: 1. studenog 2011.
Prihvaćeno: 7. prosinca 2011.

Članak se osvrće na odnos religije i kulture s naglaskom na europsko iskustvo. Kršćanska je religija stoljećima služila kao temelj za jedinstvo europskih naroda. Međutim, s protestantskom reformacijom stanje se dramatično mijenja, tako da religija postaje izvor dubokih podjela, a ne jedinstva. Među ostalim, reformacija dovodi do jačanje nacionalnih država koje s vremenom postaju sve samostalnije u odnosu na duhovnu vlast. Antagonizmi među europskim narodima se pojačavaju toliko da završavaju u krvavim ratnim sukobima, pogotovo u 20. stoljeću. Danas smo svjedoci novog pokušaja da se postigne jedinstvo europskog kontinenta u obliku Europske unije. Prema svemu sudeći, aktualni projekt se temelji na političkim i ekonomskim interesima, dok je duhovna dimenzija u drugom planu. S obzirom da je stabilnost Europske unije ozbiljno ugrožena, prije svega zbog dužničke krize koja obuhvaća sve veći broj članica, ponovno se aktualizira pitanje na kojim načelima se može Europa organizirati.

Ključne riječi: Europa, kultura, kršćanstvo, Christopher Dawson, religija, sekularizacija, reformacija, Europska unija

Uvod

Europska unija, ovaj ambiciozni projekt koji je u početku imao cilj sprječavanje ratova i usklađivanje nacionalnih interesa, danas prolazi kroz veliku krizu. Najviše pažnje dobiva dužnička kriza u koju je prvo upala Grčka, ali u međuvremenu obuhvaća i Portugal, Španjolsku i Italiju. Dovodi se u pitanje i opstanak tzv. »eurozone«, jer se pokazuje da EU nema potrebnih mehanizama da svlada aktualnu situaciju, te vrlo teško postiže dogovor oko rješavanja monetarne krize. Neizvjestan ishod ove duboke krize otvara prostor za razne

špekulacije o budućem izgledu europskog kontinenta, tako da je, primjerice, harvardski profesor Niall Ferguson nedavno objavio članak u kojemu opisuju novi europski poredak koji će biti ostvaren 2021. god.¹ Njegova vizija predviđa moćnu Njemačku koja zauzima dominantnu poziciju na kontinentu, dok sjeverne skandinavske zemlje čine posebnu skupinu koja više ne pripada uniji. Zanimljivo je da Ferguson predviđa da će sve države nastale na prostoru bivše Jugoslavije, uključujući i Kosovo, imati svoje mjesto u novoj konstelaciji Europske unije.

Ovaj članak ne može dati odgovor na pitanje budućeg europskog poretka, ali može potaknuti razmišljanje o mogućim uzrocima aktualne krize. Naime, znamo da su europski narodi kroz povijest bili suočeni s velikim izazovima kako postići jedinstvo te kako izbjeći nove sukobe i ratovanja. Kršćanska je vjera dugo služila kao temelj jedinstva među europskim narodima, kao što je papa Ivan Pavao II. često naglašavao. O toj temi rekao je sljedeće:

»Riječ je o činjenici koja se ne može zanemariti; naprotiv, u procesu izgradnje 'zajedničkog europskog doma' treba uvidjeti da se to zdanje mora temeljiti i na vrijednostima koje se najpotpunije očituje u kršćanskoj tradiciji.«²

Ovdje želimo istaknuti da je svaka kultura, pa tako i europska, uvijek utemeljena na vrednotama koje je društvo u zajedničkom duhovnom naporu stvaralo. Ovu duhovnu dimenziju posebno je važno spomenuti jer se često zanemaruje u odnosu na ekonomske i političke čimbenike koje su u centru pažnje medijskih promatrača.

U ovom kontekstu je vrlo poučno i znakovito djelovanje i razmišljanje engleskog povjesničara Christophera Dawsona. On je praktički nepoznat u Hrvatskoj, što ne iznenađuje jer je danas i nepoznat široj javnosti, kao i studentima na sveučilištima zapadnih zemalja, pa čak i onima gdje je živio i predavao. Ne bismo mogli nagađati koji su razlozi tome, ali danas njegovo tumačenje povijesnih procesa dobiva sve više pažnje.³ Nije pretjerano reći da je bio jedan od najznačajnijih povjesničara 20. stoljeća, a njegov je pristup u proučavanju povijesti bio sveobuhvatan i uključivao je razne znanstvene discipline. Njegova sinteza uključivala je antropologiju, sociologiju, teologiju i filozofiju, tako da ga je vrlo teško svrstati u jednu znanstvenu kategoriju.

Moglo bi se reći da je Dawsonov život bio na neki način neprestano suočavanje s prosvjetiteljstvom, jer je smatrao da je moderan čovjek došao pod tolik utjecaj tog intelektualnog pokreta da više nije bio u stanju ni zamisliti kako su ljudi prije živjeli i razmišljali. Ubrzo je uvidio ono što je i moderna antropologija pokazala: da se ne mogu tek tako odbaciti *primitivne* vjere kao nešto apsurdno

¹ Usp. Niall FERGUSON, »2021: The New Europe«, *The Wall Street Journal*, 19. studenoga 2011.

² Ivan Pavao II., *Ecclesia in Europa. Postsinodalna pobudnica o Crkvi u Europi*, Split, 2003, br. 19.

³ *Catholic University of America* upravo izdaje nova izdanja Dawsonovih glavna djela.

ili iracionalno budući da su imale velik utjecaj na svoje pojedine kulture. Poslije je u gotovo svim svojim knjigama isticao središnju važnost religije za svaku kulturu, pa i za društvo u cjelini.⁴ Ovdje ćemo se osvrnuti na njegovo shvaćanje europske kulture, te uvjerenje da je kultura zapravo od najveće važnosti za društveni poredak, dok politika i ekonomija imaju tek sekundarnu ulogu.

Religija i kultura

Važno je ovdje istaknuti Dawsonov pristup pojmu kulture. Korijen same riječi je *kult*, što znači štovanje. Danas se često koristi riječ *kultura*, primjerice u sintagmama *opća kultura* ili *pop kultura*. Međutim, kultura je, nadasve, ono što kultivira tlo iz kojega rastu ljudska bića. Stoga, moramo prvo spoznati što je zapravo čovjek. Kršćanski je odgovor da je čovjek biće stvoreno na sliku i priliku Božju, koje je dužno Boga »ljubiti svim srcem svojim, dušom svojom i svim umom svojim« (Mt 22, 37). U tom smislu kršćanska kultura mora biti ta koja će kultivirati prave kršćane, naposljetku i svece. Dawson je kulturu definirao kao zajednički način društvenoga života – način života koji iza sebe ima tradiciju, koji se utjelovio u institucije i uključuje moralne norme i načela. Svako je društvo u povijesti imalo svoju kulturu, od najprimitivnijih plemena do najsloženijih oblika civiliziranoga života. Svako društvo može, potpuno ili djelomično, izgubiti svoju kulturu, ako je ona izložena nasilnim ili dalekosežnim promjenama.⁵ Za složenije kulture koje su postigle ekonomsku samodostatnost i političku organizaciju koristio je termin *civilizacija*.

Dawson je tvrdio da religijsko štovanje čini temelj svakoga društva. U članku *Religion and the Life of Civilization* (1925) napisao je da »religiozni poriv daje kohezivnu snagu koja ujedinjuje društvo i kulturu«.⁶ U obračunu s modernim filozofima i antropolozima Dawson razotkriva njihov plitki racionalizam koji samovoljno odvaja jednu razinu iskustva od druge, a time i krajnje iskrivljava predmet proučavanja. Ti mislioci jednostavno vide ono što žele, a zanemaruju ono što Dawson naziva »opskurnom i nejasnom intuicijom transcendentalnoga bića«⁷ koja je bila prisutna i utjecala na svaku kulturu pa i najprimitivniju. Dawson je bio svjestan toga da su moderne društvene znanosti uhvaćene u mrežu vlastite kulture koja, doduše, propovijeda neutralnost, ali zapravo posjeduje vlastitu ljestvicu vrijednosti. Religija dobiva drugu dimenziju kad se pro-

⁴ James HITCHCOCK, *Christopher Dawson: A Reappraisal*, The American Scholar, 2001, 111-118.

⁵ Usp. Gerald RUSSELLO, *Christianity and European Culture: Selections from the Work of Christopher Dawson*. Washington DC, Catholic University of America Press, 1998, 3.

⁶ Christopher DAWSON, »Religion and the Life of Civilization«, *Quarterly Review*, 244 (1925) 98.

⁷ DAWSON, Christopher, *Progress and Religion*, Washington DC, Catholic University of America Press, 2001, 1.

učava kroz prizmu samih tih ljudi, a ne kroz prizmu antropološke teorije koja prezire religiju. Znao je da sekularna ljestvica vrijednosti ne može obuhvatiti cijelu zbilju ljudskoga društvenog života. Čvrsto se borio protiv svake tendencije da se umanji učinak moralnoga i vjerskog idealizma i svjesnog moralnog nastojanja u razvoju društva. O toj tendenciji, rekao je sljedeće:

»Neovisno o tome kakvi su naši filozofski i vjerski nazori, nije opravdano isključiti čitav niz povijesnih čimbenika samo zato što se ne slažemo s vjerovanjima i idealima koji su s njima povezani.«⁸

Dawsonov je naglasak na religijskoj ulozi u razvoju kulture zasigurno dobrodošla protuteža materijalističkim i sekularnim teorijama. Međutim, on je otišao i dalje pokazavši da je religijski *instinkt* uvijek bio prisutan u ljudskome društvu, pa tako i danas. Taj se *instinkt* jednostavno ne može ugasiti ili proglasiti *zastarjelim*, a ako mu se ne pruži primjereno mjesto u kulturnom okviru on će, kad-tad, pronaći način da dođe do izražaja. Dawson je tako gledao na radikalne ideologije 20. stoljeća koje su koristile religiozni polet ljudi za postizanje svojih ciljeva, a prepoznale su organiziranu religiju, posebno kršćanstvo, kao prijetnju svojoj moći.

Treba također naglasiti kako je Dawson uviđao činjenicu da je razvoj kulture, kao i razvoj pojedine osobe, organske naravi. Drugim riječima, da je razvoj kulture otvoren vanjskim silama koje utječu na njega te da on ima svoje zakonitosti. Kad antropolozi tumače ljudsko djelovanje, moraju imati u vidu cjelovitu istinu o čovjeku, a to pravilo vrijedi i za vrednovanje svjetskih kultura, pa i cijele ljudske povijesti. Dawson se borio protiv svakog redukcionističkog pristupa, pogotovo onog koji je isključivao duhovnu dimenziju. Ovdje treba dodati da je više proučavao razdoblje neposredno nakon pada Rimskoga Carstva pa sve do srednjega vijeka zato što ga je više zanimao organski proces stvaranja neke kulture nego njeni plodovi.

Dawson se kao povjesničar, prije svega, bavio uzrocima kulturnih promjena. Sveti Augustin je imao velik utjecaj na Dawsona koji je prihvatio Augustinovu kristocentričnu viziju povijesti. Dawson je to opisao sljedećim riječima:

»Kršćanska doktrina o Utjelovljenju nije samo *teofanija* – Božja objava čovjeku, nego je zapravo uvođenje novoga duhovnog načela koje s vremenom transformira ljudsku narav u nešto novo. Povijest ljudskog roda ovisi o ovom jedinstvenom božanskom događaju koji daje duhovno jedinstvo cijelom povijesnom procesu.«⁹

Dakle, kršćanski je pogled na povijest prvenstveno unitaristički, u smislu da postoji početak, sredina i kraj. Cijela se ljudska povijest podređuje Božjoj volji tako da su povijesni događaji zapravo mnogo više nego što se isprva čini, jer imaju značenje za vječnost. Za kršćanina je vizija povijesti *sub specie aeternitatis*, odnosno, tumačenje vremena pod vidikom vječnosti, a ljudsko djelovanje u

⁸ Christopher DAWSON, *Razumijevanje Europe*, prev. Mijo Pavić, Split, Verbum, 2002, 25.

⁹ *Isto*, 216.

svjetlu Božje objave. U tom se smislu ne može naći značenje povijesti u sudbini raznih carstava jer ona nisu svrhe same sebi, nego samo sredstva u ostvarivanju Božjega plana.

Čini se da se u moderno doba sve manje razmišlja na taj način. Istina o Utjelovljenju mnogima je postala opskurna i nije više u središtu svakodnevnoga života. Međutim, to zanemarivanje ne može proći bez posljedica. Civilizacija koja odbacuje Boga zapravo ruši vlastite temelje. Čovjekova slava samo je blijed odraz Božje slave, a kad se Boga odbacuje onda nestaje i čovjek, rekao je Dawson.¹⁰ Stoga je gubitak smisla za religiju, koji se danas očituje u ravnodušnosti ili čak preziru prema kršćanstvu, jedna od glavnih zabluda naše zapadne civilizacije. Čovjekove duhovne potrebe postoje i ako se ne zadovolje u religiji, naći će zadovoljenje negdje drugdje. Duhovno će se poremećen čovjek kad-tad moralno udaljiti od društva, a to udaljšavanje može poprimiti različite oblike – od otvorenoga neprijateljstva, kao u slučaju kriminalca ili anarhista, do blage nesuradnje, kao u slučaju sebičnoga individualista. Civilizacija koja ne nalazi primjereno mjesto za religiju, zapravo je osakaćena i osuđena na sterilnost i dekadenciju. Zato je uvijek inzistirao da i državnici trebaju voditi računa o stanju kulture, o čemu kaže sljedeće:

»Križa europske kulture ne bi trebala zanimati samo povjesničare i filozofe, već je ona od životne važnosti i državicima: štoviše, ona je pitanje života i smrti za svaki dio europske zajednice i za svakoga građanina Europe. Unatoč tomu, tu krizu nećemo moći razumjeti ako ne zagrebemo ispod površine povijesti i ne pozabavimo se pitanjima koja daleko nadilaze uobičajene granice političke rasprave.«¹¹

Kršćanstvo i europska kultura

Dawsonov naglašen senzibilitet za položaj religije u kulturi dakako da se može pripisati njegovoj religioznosti (prešao je na katoličku vjeru u 25. godini života), ali treba dodati da je svoje poglede na povijesne procese uspio nametnuti i ateistima.¹² Dawson je pokazao da je važnost svake religije, a osobito kršćanstva, u formiranju kulture neupitna pa čak ako ju je netko smatrao običnom iluzijom. Tvrdio je da je to jednostavna empirijska činjenica preko koje se ne može prijeći, iako danas mnogi znanstvenici pokušavaju ulogu religije marginalizirati ili potpuno ignorirati.¹³ Iz Dawsonove perspektive, nije moguće razumjeti neku kulturu ako se prvo dobro ne upozna religiju, ili moralni poređak, na kojemu ona počiva. Kad je riječ o Europi, kaže:

¹⁰ Usp. Christopher DAWSON, *Religion and the Modern State*, London, Sheed and Ward, 1938, 150.

¹¹ Christopher DAWSON, *Razumijevanje Europe*, 198.

¹² O utjecaju Dawsona na suvremenike, vidi Christina SCOTT, *A Historian and his World: A Life of Christopher Dawson, 1889-1970*, London, 1984.

¹³ Usp. Christopher DAWSON, *Religion and Culture*, New York, Sheed and Ward, 1948, 1-11.

»Ne možemo razumjeti ni samu Europu ako ne proučimo kršćansku kulturnu tradiciju koja je od samoga početka bila jamstvo europskog jedinstva i izvor njenih duhovnih težnji i čudorednih ideala.«¹⁴

Smatrao je da su mnogi antropolozi i sociolozi zapravo unijeli svoje ideološke pretpostavke i predrasude u svoja istraživanja, tako da nisu tumačili religijsko iskustvo na pravi način. Ovdje je inzistirao na važnosti poštivanja religije kao područja ljudskog iskustva koje ima vlastita načela te da se manifestira u svakoj kulturi, bez obzira na stupnju materijalnog razvoja. Treba naglasiti da se najviše obračunavao s filozofijom prosvjetiteljstva koja je smatrala izražavanje vjere iracionalnom pojavom.¹⁵ U filozofiji prosvjetiteljstva je Dawson vidio jaku anti-metafizičku crtu koja je dovela do toga da nije mogla više priznati autonoman i objektivni karakter religije i duhovne stvarnosti.¹⁶ Tvrdio je da je ova predrasuda imala »neizmjerljiv utjecaj na moderno razmišljanje« jer se mogla pozvati na autoritet »znanosti«, odnosno koncepcije znanstvenog materijalizma.

Danas možemo vidjeti posljedice ovog načina razmišljanja, na primjer, u političkoj filozofiji njemačkog znanstvenika Jürgena Habermasa, koji je razvio sintagmu »ustavnog patriotizma«, koji »se razumije kao nereligijsko i postmetafizičko opravdanje normativnih temelja ustavne demokratske države«. ¹⁷ Mnogi liberali također drže da je bit liberalizma u odbacivanju religiozne dimenzije ili u njezinoj beznačajnosti ili svakako u njezinoj beskorisnosti.¹⁸ U svakom slučaju, inzistira se da liberalizam mora biti »samodostatan«, ¹⁹ odnosno da se on ne oslanja ili da nije opravdan od strane nekog pred-političko-etičkoga, filozofskog, metafizičkog ili vjerskog učenja, nego da liberalizam upravo razlikuje i razdvaja javnu od privatne sfere.

Nedavno je Marcello Pera, bivši predsjednik talijanskog Senata, iznio tvrdnju kako je Europa zamijenila kršćanstvo novom liberalnom ideologijom koja je, prema njemu, »mješavina humanitarizma, utilitarizma, subjektivizma i permisivizma«. ²⁰ Riječ je, dakle, o nekoj vrsti zamjene kršćanstva novom sekularnom religijom koja ispunjava iste sociološke uloge u društvu. Pera promatra liberalizam u današnjoj formi kao »otpadništvo od kršćanstva«, jer se odvojio od kršćanskih temelja iz kojih je nastao. Taj odnos opisuje:

¹⁴ Christopher DAWSON, *Razumijevanje Europe*, 9.

¹⁵ Usp. Christopher DAWSON, *Progress and Religion*, Washington DC, CUA Press, 2002, 149-157.

¹⁶ Usp. Christopher DAWSON, *Christianity and the New Age*, Manchester, Sophia Institute Press, 1985, 69.

¹⁷ Usp. Jürgen HABERMAS, »Religion in the Public Sphere«, *European Journal of Philosophy*, br. 14, travanj 2006, 1-25.

¹⁸ Usp. Kent GREENAWALT, *Religious Convictions and Political Choice*, Oxford, Oxford University Press, 1988, 216-217.

¹⁹ Ovaj pojam (*freestanding*) razvio je američki filozof John Rawls u svojoj teoriji o pravednosti. Vidi John Rawls, *Justice as Fairness*, Harvard, 1971. i *Political Liberalism*, New York, 1996.

²⁰ Marcello PERA, *Zašto se trebamo zvati kršćanima. Liberalizam, Europa, Etika*, prev. Branko Jozić, Split, Verbum, 2009, 25.

»Liberalno društvo nije bilo kakav, nejasan i nevažan skup. Ono je moralna i duhovna zajednica koja traži primjereno ponašanje i vlastite vrline. Bez kršćanske ideje da smo Božji narod, da taj narod nema povijesnih, zemljopisnih ni kulturnih granica, da za izvršenje našega poslanja i ispunjenja njegove volje na ovoj zemlji moramo gajiti posebne osobne i društvene vrline, bez te ideje liberalno učenje ne bi bilo ništa drugo nego čežnja bez nade.«²¹

Pera upozorava na činjenicu da liberalizam ne može biti samodostatan, nego da ovisi o opredjeljenju za odgovornost prema sebi i dobrohotnost prema bližnjemu. Ovo opredjeljenje je, dakako, bilo nadahnuto kršćanskim duhom, a s vremenom postalo sastavni dio europske kulture.

Kad je riječ o odnosu samih Europljana prema svojoj kulturi, Dawson je prepoznao jednu tendenciju pobune protiv vlastite tradicije. Ovako je opisao taj fenomen:

»Kritički odnos i nezadovoljstvo društvenim tradicijama i kulturnim vrednotama naše civilizacije su jedinstvena pojava u povijesti. Oni nisu posljedica opadanja političkog ugleda, jer su mu prethodili i proširili se posebno u stoljeću u kojemu je vanjska moć Europe bila na vrhuncu. Obratno, moglo bi se dokazati da je upravo ova pobuna protiv europske kulture jedan od uzroka opadanja političkog ugleda Europe...«²²

Ovdje vidimo kako je upozoravao na tijesnu povezanost između kulture i politike jer je smatrao da se politika ne može odvojiti od kulture iz koje ona zapravo proizlazi. Napisao je ova razmatranja 1952. godine, dakle prije osnivanja prvog europskog zajedničkog projekta.²³

Dawson je tvrdio da velike civilizacije svijeta ne proizvode religiju kao kulturnu nuspojavu, nego je upravo religija temelj na kojem svaka velika civilizacija počiva. *Progress and Religion* također pokazuje da je religijski faktor mnogo važniji u stvaranju ljudskih kultura nego što mnogi moderni antropolozi žele priznati. Glavna je funkcija religije da povezuje čovjeka s duhovnom stvarnosti, tako da jedino religija može ujediniti društvo u duhovnom smislu, koji je u Dawsonovim očima daleko najvažniji. Nikakav sekularni ideal društvenog napretka ili ekonomske efikasnosti ne može zamijeniti ulogu religije. Prema Dawsonu, jedino ideal duhovnog poretka nadilazi relativnu vrijednost ekonomskog ili političkog svijeta i može savladati destruktivne snage koje postoje u modernoj civilizaciji. Kad govori o sekularnom idealu, Dawson upozorava na istu pojavu koju Pera danas primjećuje, tj. da Europa pokušava opravdati svoja temeljna načela i vrednote bez kršćanstva te zbog toga upada u ozbiljnu krizu identiteta.

Dawson je objasnio kako materijalni i kulturni napredak ne moraju nužno ići ruku pod ruku. Primjerice, rani kršćani u Rimskom Carstvu stvorili su di-

²¹ Isto, 51.

²² Christopher DAWSON, *Razumijevanje Europe*, 197-198.

²³ Riječ je o osnivanju Europske ekonomske zajednice 1957. godine. Tada je šest država (Njemačka, Francuska, Italija, Luksemburg, Nizozemska i Belgija) potpisalo Rimski ugovor.

namičniju kulturu od *visoke* kulture pogana koja je bila u izumiranju. Pouka je jednostavna: vjera je ona iskra potrebna u svakoj kulturi, a vanjski materijalni uspjeh neće opstati ako se ona ugasi. Može se reći da je ta teza relevantna i danas kada se i dalje razmišlja u konceptima prosvjetiteljstva, a sekularizacija je jača nego ikad prije, osobito u Europi.²⁴ Duhovno stanje je za Dawsona bilo daleko važnije od materijalnog, ali sekularni pogled na svijet nametnuo je druge kriterije. Ono na čemu kršćanstvo inzistira jest da ta ljudska narav ima duhovnu stranu i da je ona izvor života. Danas upravo nedostaje shvaćanje života kao nečega što pripada i subjektivnome i objektivnome, shvaćanje životnog iskustva, a ne objektivnih agregatnih stanja kao izvora znanosti.²⁵

Treba posebno spomenuti Dawsonovo istraživanje na području europske kulturne baštine. Njegova je možda najpoznatija knjiga *The Making of Europe (Stvaranje Europe)* objavljena 1932. U tom je radu vrlo opširno obrađeno razdoblje između pada Rimskoga Carstva i nastanka srednjovjekovne kulture u 11. stoljeću. Iako nije pisao mnogo o antičkom razdoblju, izrazito je poštovao postignuća Grka i Rimljana. Našao se u paradoksalnoj situaciji istovremeno žaleći zbog raspada Rimskoga Carstva i pozdravljajući nadolazak kršćanstva. Međutim, ubrzo se pokazalo da je Crkva jedina institucija koja je u stanju zadržati jedinstvo u novim okolnostima i sačuvati ono najvrednije od prijašnje kulture koja je nestajala. Stvorila je temelj, osnovu i vjersko prihvaćanje kulture temeljnih ljudskih prava i sloboda.²⁶

Dawson je Europu prvenstveno promatrao kao zajednicu naroda iste vjere i istih moralnih vrijednosti ističući da je gubitak nacionalnoga identiteta, zajedničkoga vjerskog osjećaja i moralnih vrijednosti uzrokovao krizu europskoga identiteta. Ako to imamo u vidu onda je očito da ni ukidanje granica, ni ekonomski napredak, ni monetarna unija kao ni čvršće političko jedinstvo neće riješiti krizu europskoga kulturnog identiteta, krizu koja je nastala zbog gubitka višega duhovnog cilja. Ključno je ovdje reći da se kulturni identitet bitno razlikuje od političkog ili ekonomskog jer je organske naravi, tj. riječ je o prirodnom razvoju koji se odvija kroz dulje vrijeme, dok politički i ekonomski sustavi se stvaraju na umjetan način i zbog toga imaju vrlo krhku ili ranjivu dimenziju.

Kad je riječ o obnovi kulture, Dawson je smatrao da Europa mora prvo ponovno otkriti svoje kršćanske korijene. Njegova knjiga *The Crisis of Western*

²⁴ O sekularizaciji u Europi vidi: Charles TAYLOR, *A Secular Age*, Harvard, 2007; George WEIGEL, *The Cube and the Cathedral. Europe, America and Politics without God*, New York, 2005; Marcello PERA i Joseph RATZINGER, *Senza Radici*, Milan, 2004; Joseph H. H. WEILER, *Un'Europa cristiana*, Rim, 2003.

²⁵ Usp. Željko TANJIĆ, »Kulturalni korijeni europskih integracija«, u: Stjepan BALOBAN, Goran ČRPIĆ (ur.), *Hrvatska na putu europskih integracija*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2004, 16-18.

²⁶ O doprinosu kršćanske vjere u stvaranju zapadne kulture, vidi Rodney STARK, *The Victory of Reason. How Christianity Led to Freedom, Capitalism, and Western Success*, 2005; Michael BURLEIGH, *Earthly Powers. Religion and Politics*, 2007; Christopher DAWSON, *Religion and the Rise of Western Culture*, 1948.

Education (1961.) posvećena je tom pitanju. Smatrao je da je moderna znanost zakazala u proučavanju vlastite civilizacije. Glavni je uzrok tomu sve veća specijalizacija različitih struka tako da se cjelokupna slika izgubila. Dawson kaže da je stari humanistički pristup, uza sve svoje nedostatke, ipak uspio proučavati antičku kulturu u cijelosti, dok moderno obrazovanje ne prenosi studentima pravu sliku kulture koju nasljeđuju. Jedna od najvećih poteškoća jest uzak nacionalni pogled na prošlost tako da se izgubila svijest o organskoj cjelini europske kulture.

Postavlja se pitanje što je zapravo europski identitet? Riječ »identitet« za sigurno ima moralno i duhovno značenje, kao što ga ima i nacija, o kojoj je francuski pisac Ernest Renan rekao da je »duša, duhovni princip«.²⁷ Identitet podrazumijeva identificirati se, ali i razlikovati se: kad netko kaže »mi«, samim time se razlikuje od »drugih«. Kad je riječ o europskom identitetu, moramo govoriti o osnovnim vrednotama koje dijele svi Europljani, bez obzira na narodnosti. Što razlikuje Europljane od drugih? Što je specifično europsko? Je li Europska unija jednaka Europi? Ovo su, zasigurno, velika i složena pitanja, ali moraju biti postavljena ako želimo produbiti razumijevanje o svojem vlastitom identitetu.

Dawson je bio jasan u stavu da Europa nije politička tvorevina. Isticao je kako je ona zajednica naroda koji su imali istu vjeru i vjerovali u iste moralne vrijednosti.²⁸ Ranije smo vidjeli da postoje razna mišljenja i pristupa o načinu opravdavanja temeljnih vrijednosti, koji su nužni za funkcioniranje slobodnog društva. Liberalni pristup, primjerice, u pokušaju da se europski identitet definira, rađa paradoks da europski identitet nije specifično europski, jer ne želi priznati formativnu kršćansku ulogu. Preambula Europske povelje iz Nice tvrdi da je Unija »svjesna svoga *duhovnog* i moralnog naslijeđa«, ali izostavlja reći što je nasljeđe. U općoj preambuli propalog Ustava išlo se korak dalje navodeći kako se Unija nadahnjuje »na kulturnome, *vjerskome* i humanističkome nasljeđu Europe«, ali i ovo nabrajanje ne navodi što je točno vjersko nasljeđe Europe. Pera prepoznaje u tolikim prenemaganjima samo jednu namjeru: »spremnost da se izbriše kršćanska povijest Europe«.²⁹

Treba reći da je Dawson bio vrlo kritičan prema modernizmu, smatrajući da su ekonomske i političke promjene najodgovornije za društvene nevolje. Označio je tehnologiju i ekonomski individualizam za glavne prijetnje tradicionalnom poretku. Iako je bio svjestan da se stari srednjovjekovni poredak počeo raspadati, u protestantizmu je vidio glavni uzrok razbijanja kohezije i jedinstva zapadne kulture. Na reformaciju je, pak, gledao, u prvom redu, kao na politički i ekonomski fenomen smatrajući da se protestantizam više prilagodio nacionalnim državama i kapitalizmu nego Katolička crkva. Reformacija je razbila

²⁷ Ernest RENAN, *Qu'est-ce qu'une nation?* Paris, 1992, 54.

²⁸ Usp. Christopher DAWSON, *Razumijevanje Europe*, 30-31.

²⁹ Marcello PERA, *Zašto se trebamo zvati kršćanima*, 99.

vjersko jedinstvo zapadne kulture te utrla put njezinoj duhovnoj fragmentaciji. Prema Dawsonu je reformacija, također, dala novu legitimnost političkim i ekonomskim silama koje nisu u sebi imale ugrađeni osjećaj granice. Isto tako, protestantska je reformacija dovela do rascjepa između vjere i razuma, tako da je vjera svrstana u kategoriju iracionalnog iskustva. Religija i vjera u Boga pripadaju području osjećaja, a ne području razuma. Nije moguće u ovom članku obraditi sve posljedice koje je reformacija izazvala u Europi, valja samo ovdje istaknuti da je dovela do jačanje nacionalnih država, kao i duboke podjele koje traju sve do danas.

Čim je nacionalna država postala pravim nositeljem povijesti, povećala se opasnost da dođe do sukoba. O utjecaju nacionalizma u europskom kontekstu, Dawson kaže sljedeće:

»Poticao je sve europske narode na isticanje međusobnih razlika, umjesto onoga što ih spaja... Suočeni smo s temeljnom činjenicom da suvremeno obrazovanje općenito uči ljude povijesti njihove vlastite zemlje i književnosti njihova vlastita jezika, kao da su one potpune cjeline, a ne tek dio veće cjeline.«³⁰

Bez obzira na različite kulturne tradicije koje su nastale u Europi, uvijek se zalagao da se pronađu sastavnice europskoga zajedništva i da njih učinimo temeljem našeg proučavanja. Na sličan je način papa Benedikt XVI. također promatrao negativan utjecaj nacionalizma kada piše:

»Vid realističke politike raspadanja drevne ideje carstva je u tome da se nacije, odnosno države koje su postale prepoznatljive kao takve zahvaljujući oblikovanju jedinstvenih jezičnih područja, sada konačno pojavljuju kao jedini pravi nositelji povijesti i time onda dobivaju važnost koja im se prije nije toliko pridavala. Eksplozivna dramatičnost toga sada pluralna povijesnoga subjekta pokazuje se u činjenici da su se velike europske nacije osjećale baštinice sveopćega poslanja, što je nužno moralo dovesti do njihovih međusobnih sukoba čiji smo smrtonosan učinak bolno iskusili u nedavno završenom stoljeću.«³¹

Nakon Drugoga svjetskog rata Dawson se zalagao za obnovu izgubljenih vrijednosti na Zapadu, prije svega, putem obrazovanja koje je trebalo ponovno uspostaviti vezu sa zaboravljenom tradicijom. Smatrao je da politička ili ekonomska rješenja nisu kadra obnoviti europsku kulturu. Dakako, u to vrijeme je u komunizmu vidio veliku opasnost te je pisao o potrebi suočavanja Zapada s tom prijetnjom. Međutim, smatrao je da je sekularizacija uzela toliko maha da ni katolici nisu svjesni toga koliko su se udaljili od autentične kršćanske kulture. Stoga je držao da je obrazovanje Europljana o vlastitoj povijesti prvi korak u pravcu povratka izgubljene kulturne tradicije.

³⁰ Isto, 19.

³¹ Joseph RATZINGER, *Europa. Njezini sadašnji u budući temelji*, prev. Josip Krpeljević, Split, Verbum, 2005, 20.

Hrvatska i EU

Kako povezati ova razmišljanja o europskoj kulturi s aktualnim trenutkom u kojemu se nalazi Hrvatska? Poznato je da nakon dugotrajnih pregovora Hrvatska računa s ulaskom u EU 1. srpnja 2013. Dok se taj datum približuje, EU prolazi kroz sve veću krizu koja dovodi u pitanje čak budući opstanak Unije. Glavni je uzrok financijske naravi jer su tržišta kapitala izgubila povjerenje u sposobnost nekih članica, prije svega Grčke, Italije, Španjolske i Portugala, da vrate dugove. Jasno je da je ovakvo stanje neodrživo te da su potrebne temeljite promjene u tzv. »eurozoni«. Mogu su čitati analize o nastanku ovih nevolja i prognoze o budućem izgledu Unije.³² Zanimljivo je da mnogi analitičari i promatrači, kad govore o sadašnjoj krizi EU-a, ističu velike razlike u kulturi i navikama između zemalja članica. Primjerice, danas je posve jasno da se Grčka bitno razlikuje od Njemačke kad je riječ o načinu života i odnosu prema radu, a ipak dijele istu valutu. Postavlja se pitanje jesu li vodeći europski političari dovoljno uzimali u obzir ove kulturološke razlike kad su odlučili uvesti euro?

Veliko je pitanje kako će se Hrvatska postaviti prema novoj situaciji, jer, s jedne strane posredno je pogođena krizom oko eura, a s druge strane može još uvijek promatrati razvoj događaja izvana. Ponavlja se staro pitanje – kamo to Hrvatska ide i kakva će biti ta Unija u koju želimo ući? Već je napravljen velik posao prilagođavanja našeg zakonodavstva i državne uprave da bismo mogli pristupiti kao 28. članica. Hrvatski građani s pravom se nadaju da će naše članstvo u EU osigurati višu razinu zaštite ljudskih i socijalnih prava, te da će nam ipak omogućiti bolji materijalni standard. Međutim, moramo biti svjesni interne dinamike unutar EU gdje se mogu već sada primijetiti velike promjene. Naime, postoji opasnost da se unutar Unije formiraju skupine »starih« ili »sjevernih«, bogatijih zemalja i onih drugih siromašnijih, koje će biti na margini odlučivanja.

Ulazak Hrvatske u Europsku uniju se može, dakako, promatrati na različite načine. S jedne strane, ako se stavlja naglasak na kulturu, onda slijedi logičan zaključak da Hrvatska zaista pripada Europi jer dijeli istu kulturnu baštinu. Prema Dawsonu, upravo je kulturna dimenzija najvažnija tako da bi hrvatsko članstvo u Europskoj uniji njemu bilo posve prirodna stvar. Ako gledamo na Europu kao zajednicu naroda koji su imali istu vjeru i iste moralne vrijednosti, onda bi Hrvatska svakako trebala imati svoje mjesto u toj zajednici. Međutim, svjedoci smo da mnogi stavljaju ekonomske i političke čimbenike u prvi plan te zanemaruju kulturnu dimenziju. Prema tom shvaćanju, i Turska, primjerice, može postati punopravna članica Unije kad ispuni potrebne kriterije. Dawson bi bio vrlo suzdržan prema takvom pristupu jer je upozoravao na činjenicu da

³² Na primjer njemački tjednik *Der Spiegel* objavio je samo početkom prosinca niz članaka o povijesti uvođenja eura te o okolnostima aktualne krize. Vidi: www.spiegel.de/international/topic/debt_crisis (07.12.2011).

svako društvo, pa i politička tvorevina, mora imati jednu zajedničku vjeru ili sustav vrijednosti koje svi dijele. Ako je njegovo tumačenje bilo točno, onda možemo zaključiti da svaki pokušaj u postizanju jedinstva koji zanemaruje duhovnu ili vjersku dimenziju, katkad će se suočiti s pitanjem identiteta.

Hrvatska je prošla vrlo težak put od 1990. godine do danas kad se priprema za punopravno članstvo u EU. Od svog osamostaljenja Hrvatska traži svoje mjesto među europskim narodima, a poznato je da je prvi predsjednik dr. Franjo Tuđman mnogo pažnje posvetio upravo pitanju kulturnog identiteta. Napisao je još 1971. godine sljedeće:

»I onda kad se višenarodne državne tvorbe zasnivahu na teorijama o pripadnosti istoj rasi, kulturi ili jeziku, ili o zajedničkim interesima u obrani vlastitog teritorija ili zajedničke civilizacije ili ideologije od vanjske pogibelji, težnja svakog naroda za potpunom kulturnom samosviješću i državnom suverenosti bijaše neotklonjiv i nezadrživ povijesni imperativ. Pojedini mali ili slabiji narodi mogli su biti i bivali su u povijesti pregaženi i pretopljeni fizičkom i duhovnom silom jačih, ali tako dugo dok su se održavali kao posebna, makar koliko narušena, osebujna etnička skupina iz njihovih bića nikad nije nestajao poriv da se održe u svijetu kao samostalan čimbenik, što se očituje kao naravna težnja svakog živog bića i svakog društvenog organizma dok god postoji.«³³

Ova razmišljanja o vitalnoj važnosti kulturnog identiteta, posebno za male narode, treba imati na umu i danas kad Hrvatska priprema svoje pristupanje multinacionalnoj tvorevini, Europskoj uniji.

Zaključak

Ovo razmatranje imalo je za cilj ukazati na važnosti kulturalne dimenzije u odnosu na politička i gospodarska kretanja. Naše postmoderno društvo ima tendenciju usredotočiti se na političke i ekonomske faktore, dok premalo pažnje posvećuje kulturi. Dawson je upozoravao na činjenicu da upravo kultura čini temelj društva iz kojega proizlazi politika i ekonomska aktivnost. Kao povjesničar se istaknuo pisanjem o duhovnim korijenima kulture. Duhovna je dimenzija ona koja ujedinjuje, a kada se ta činjenica priznaje onda se ne gleda na religiju samo kao na marginalni čimbenik u kulturi, nego kao njezin sastavni dio. Religija je spona čovjeka i duhovne stvarnosti, tako da jedino religija može ujediniti društvo u duhovnom smislu, koji je najvažniji. Nikakav sekularni ideal društvenog napretka ili ekonomske efikasnosti ne može zamijeniti ulogu religije.

Dawson je posvetio velik dio života proučavanju duhovnih korijena Europe, a uviđao je da je kršćanski duh utjelovljen u Katoličkoj crkvi bio glavna snaga

³³ Franjo TUĐMAN, »Kulturna integracija i mali narodi u povijesti«, u: Miroslav TUĐMAN (ur.), *Globalizacija i identitet*, Zagreb, UHIP, 2004, 19.

za izgradnju europske kulture. Jasno je ukazao na to da kultura nije nešto sporedno i pridodano ostalim ljudskim djelatnostima, a time niti nekim drugim temeljnim pitanjima u svezi s ujedinjenjem Europe, nego upravo obrnuto. Često se i ovdje u Hrvatskoj njezino pristupanje toj zajednici promatra kao samo politički i ekonomski proces prilagođavanja novim standardima. Međutim, Dawson je pokazao da je Europa prije svega distinktivna kultura, a ne samo geopolitička tvorevina.

Stjepo Bartulica

Culture as the Foundation of European Unity in the Thought of Christopher Dawson

Summary

The article discusses the relationship between religion and culture with an emphasis on the European experience. The Christian religion provided the foundation for the unity of European nations for centuries. However, this changed dramatically with the Protestant Reformation when religion became the source of deep division, rather than unity. The Reformation led to the rise of nation-states which over time became more and more independent from spiritual authority. Antagonisms between European nations intensified to the point that they ended in bloody wars, especially in the 20th century. Today we are witnessing a new attempt to establish unity on the European continent in the form of the European Union. It is apparent that this current project is based primarily on political and economic interests, while the spiritual dimension is of secondary importance. Considering the fact that the stability of European Union has been seriously undermined, primarily because of the debt crisis which has spread to a growing number of countries, the question of how to organize Europe and on which principles has once again become relevant.

Key words: Europe, culture, Christianity, Christopher Dawson, religion, secularization, Reformation, European Union

(na engl. prevela Ana Primorac)